

בעיקרם ומיועדים להקטרה, שאירע בהם פסול במהלך הקרבנות, והועלו למזבח – לא ירדו, אלא יוקטרו על המערכה. על פי הדעה המקובלת במפרשים אף יש בהם מעילה, אפילו קודם שעלו (והרמב"ם חולק). ההקטרה לא מכשירה את הקרבן לרצות על בעליו.

דין זה נלמד מהפסוק: "כל הנוגע במזבח יקדש". יש שלמדו את פרטי הדין מפסוק נוסף, "זאת תורת העולה, היא העולה על מוקדה", ונחלקו ראשונים האם גם לשיטתם המקור העיקרי הוא הפסוק הקודם (רש"י) או שלמדו רק מן הפסוק השני (ליקוטי הלכות; משמע בראב"ד).

המזבח מקדש גם קרבן שהועלה שלא בכוונה, או במחשבה שהוא כשר (דעת רוב האחרונים, וכן מפורש בתוספתא).

עניינו של הקידוש, שהקרבנות הפסולים נעשו "לחמו של מזבח". כמה מפרטי ההלכה מלמדים שההעלאה למערכה נחשבת כהקטרה ממש: יש בקרבנות אלו מעילה, הזר חייב מיתה על הקטרה זו, והמעלה את הקרבנות הפסולים מחוץ למקדש חייב רק מפני שהם ראויים להעלאה במזבח. הרמב"ם חולק בפרטים אלו, חלקם או כולם.

התוספתא (זבחים ט,ג) על עולה פסולה: "יקטירנה על גב עורה".

ה. בירושלמי בסוטה (פ"ג ה"ו) מצינו: "איכול בראש המזבח, ואין שריפה בראש המזבח", כלומר, לא שייך לקרוא להעלאה על גבי המערכה "שריפה" כעין שריפת פסולים בבית הדשן (עין במפרשים שם).

מאידך, הדין שקרבנות פסולים שהועלו למזבח אינם טעונים הפשט וניתוח רומז לכאורה לכך שאין זו הקרבה, אלא כעין שריפת פסולים בעלמא. על פי הדימוי שהוזכר בגמ', "לחמו של מזבח", והמשל הנ"ל על עבד המגיש סעודה לרבו, ניתן להסביר זאת כך: לאחר שהמאכל הוגש שלא בדקדוק – אין טעם לדקדק כעת בהפשט וניתוח, מפני שיש בכך חוסר דרך ארץ לעשות זאת במזבח, שולחנו של רבו.

כמו כן, על פי ההסבר שקרבן מתקבל בדיעבד מפני שיש בו עבודת ה' כעין קרבן בני נח, הדבר מוסבר היטב: כשם שקרבן של בני נח אין בו הפשט וניתוח (לדיון על כך ראה מערכה ש) – כך גם בקרבן זה, ובכך יובלט הדבר שהוא מתקבל רק בדיעבד.

סיכום

"המזבח מקדש את הראוי לו" פירושו, שקרבנות הכשרים

מערכה קצט. הקרבנות המתקדשים בעלייתם למזבח (פג,א-פד,א)

במשנה, ועוד שתיים בברייתא (שמקורה בספרא צו פרשתא א,ב-ג): א. ר' יהושע: רק דבר הראוי לאש (על פי המילה "מוקדה"), ולא דם ונסכי יין. ב. רבן גמליאל: כל דבר הראוי למזבח, אף דם ונסכים (על פי המילה "המזבח")¹. ג. ר' שמעון: כל דבר הראוי למזבח, ובלבד שבא מחמת עצמו (בדומה לדוגמא – "העולה"), כגון הנודב נסכים בפני עצמם, אך לא קרבן הבא כנספח לדבר אחר, דהיינו מנחת נסכים הבאה בגלל הזבח (ואפילו באה ביום אחר, כמבואר בגמ' פד,א)². ד. ר' יוסי הגלילי: דבר הדומה לכבשים (מ"כל הנוגע במזבח יקדש. וזה אשר תעשה על המזבח: כבשים..."), לאפוקי עולת העוף, וכל שכן מנחה ונסכים (כדברי ריש לקיש בגמ'). ה. ר' עקיבא: כל עולה (מ"זוה אשר תעשה על המזבח... עולת תמיד לדורותיכם"³), אפילו עולת העוף, אך לא מנחה ונסכים⁴.

הדין שהמזבח מקדש את הקרבנות הפסולים שעלו עליו נאמר בתורה בשני מקומות: האחד: "כל הנוגע במזבח יקדש" (שמות כט,לז), והשני: "זאת תורת העולה היא העולה על מוקדה על המזבח" (ויקרא ו,ב). על היחס בין הפסוקים עיין במערכה הקודמת). המשנה והסוגיה שעליה מבררות באיזה ממיני הקרבנות נאמר דין זה, והאם גם בדם הקרבנות או בבשר ובאימורין בלבד. יש לברר את הדעות השונות ופסק ההלכה, ומיהי המשמעות המעשית של הקביעה שהדם שעלה למזבח ירד או שלא ירד?

מחלוקת התנאים

בסוגיה מופיעות חמש שיטות תנאים בשאלה: אלו קרבנות מתקדשים בעלייתם למזבח? שלוש מתוכן מוזכרות

4. כך פירשו רש"י ומפרשי הספרא. רבנו חננאל בסנהדרין לד,ב מפרש אחרת לגמרי את דעות ר' יוסי הגלילי ור' עקיבא: ריה"ג לומד מ"כבשים" שדווקא כבשים כשרים מתקדשים ולא הפסולים (נראה שלדעתו "ראוי" היינו כשר ממש), אבל עולת העוף מתקדשת אפילו פסולה, ורבי עקיבא סובר שגם עולת העוף אינה מתקדשת אלא אם היא כשרה. ותמוה, אם כן לדעת ר' עקיבא בטל דין "אם עלו לא ירדו", וגם מפורש במשנה להלן (פד,א) שר' עקיבא הכשיר אפילו בעלי מומין.

בעניין עולת העוף יש להעיר, שמצינו שהיתה במזבח 'בובה' להשלכת חטאות העוף שנפסלו (מידות פ"ג מ"ג ופסחים לד,א), ולא מצאנו כן בעולת העוף. בעזרת

1. לביאור ההבדל באופן הדרשה ביניהם עיין במערכה הקודמת הערה 6.

2. במשנה ר' יהושע ור' שמעון מדברים על "נסכים", שלר' יהושע ירדו ולר' שמעון ירדו כשבאו עם הזבח, אבל בגמ' (פד,א) מבואר שלא מדובר בדיוק על אותם "נסכים": ר' יהושע מתכוון לנסכי יין בלבד, שאינם לאישים, ואילו מנחת נסכים – הסולת הבלולה בשמן – לדעתו לא תרד, ואילו ר' שמעון מדבר על כלל הנסכים.

3. ראב"ד בספרא שם, והיינו פס' מב שם (דברי רש"י "עולה בהאי קרא כתיב" אינם ברורים, שכן הפסוק מסיים "שנים ליום תמיד" ולא "שנים ליום עולה תמיד" כבפרשת פנחס).

כקרבן כשר, ואילו התוספתא סוברת שדינו כעצים בעלמא. יש להוסיף בהסבר שיטת התוספתא, שכל כח המזבח לקלוט הוא בתורת "לחמו של אש", ולכן חובה לזרוק לאש (עיין במערכה הקודמת).⁷

לדעה שדם ירד - האם צריך לקנחו מהמזבח?

גם בדם ש"ירד" מצינו מחלוקת ראשונים: האם מדובר רק על דם שהועלה למזבח בכלי, או אפילו דם שכבר נזרק על המזבח חובה לקנחו מקירות המזבח? רבנו תם (מובא בתוס' פז, ב ד"ה כלי שרת, ובספר הישר, חלק החידושים סי' תקיא) כותב שלדעה שדם שעלה לא ירד "הדם לא יתקנח", כלומר שלדעה שירד - חובה לקנחו, ולדעה שלא ירד - אין חובה לעשות כן.⁸ תוס' (שם) חולקים בדבר: "דאפילו מאן דאית ליה גבי דם אם עלו ירדו, מודה בדם הנזרק דקלטו מזבח... אלא ודאי לא יקנחו הוי לכולי עלמא, ו'אם עלה לא ירד' דקאמר היינו אם עלה בכלי לא ירד, אלא יורקנו בעל כרחו".⁹

מה טעמם של תוס', שהכל מודים שהדם לא יתקנח? בטהרת הקודש מסביר, שאין תועלת בקינוח: האיסור בזריקת דם פסול כבר נעשה, ואין תוספת איסור בהישארות הדם במזבח. לעומת זאת באמורין פסולים גם המשך הקטרתם הוא איסור. נראה שלדעתו אין כוונת תוס' שאסור לקנח את הדם, אלא שאין חובה לקנחו.

אולם מלשון תוס' "דקלטו מזבח" משתמע שהדם נתקדש לעניין זה, ואסור להורידו. כך מצינו גם בתוס' במנחות (ו, ב ד"ה שהרי יוצא, עיין צאן קדשים שם), שגם ר' יהודה, הסובר שקרבן שדמו יצא אם עלה ירד - הרי זה לגבי אבריו דווקא, אבל הדם עצמו, אם זרקו - נקלט במזבח ולא יקנחו, ונימקו זאת בכך שיוצא כשר בבמה. נימקו זה מוכיח ש"לא יקנחו" לא רק מפני שאין איסור בהשארותו, אלא לדעתם הדם אף התקדש ואין להורידו. בחזון איש (סי' יט, י) דימה זאת למזה שחידשו תוס' (קכא ד"ה בעי), שגם קרבן שדינו לרדת, אם משלה בו האור - אין להורידו, ופשר הדבר, שמאחר שנתקיימה בו הקרבה - נעשה לחמו של מזבח אף על פי שאין המזבח מקדשו, והוא הדין לדם שנזרק.¹⁰ על פי

דעת ר' יוסי הגלילי ור' עקיבא בעניין הדם אינה ברורה: בלחם משנה (הל' פסולי המוקדשין ג, ג) כתב שלדעתם אינו מתקדש, שכן "עולה" או "כבשים" הם דבר הנקטר. לעומתו, בזבח תודה (ד"ה והלכתא) כתב שלא מיעטו אלא דבר שאינו מין כבשים או עולה, אבל הדם הוא עיקרו של הכבש והעולה, וראוי שיתקדש לדעתם.

שפיכת דם על גבי האישים. על פי שיטת רבן גמליאל שדם שעלה לא ירד, אומרת הגמרא שיש לזרוקו כהלכתו. אולם התוספתא מחדשת, שלפי דעה זו צריך לשפכו על גבי האש.

לדעה שדם לא ירד - האם יזרק כהלכתו?

בשר ואימורין ומנחה שהועלו למזבח ודינם "לא ירדו", פירוש הדבר שאפילו אם עדיין אינם במערכה, אלא רק הועלו לראש המזבח והונחו בצידה, יש להעלותם למערכה ולהקטירם. לעומת זאת בדם קיימת מחלוקת על המשמעות המעשית של ההוראה "לא ירד": בתוספתא (זבחים ט, א) נאמר: "הדם כדברי רבן גמליאל זורקו על גבי האישים".⁵ לעומת זאת בגמ' (פח, א) נאמר שהדם נזרק כדינו: חטאת העוף נעשית בהזאה, ודם שאר הקדשים בזריקה כהלכתה.⁶ במקדש דוד (סי' ד, ג) מבאר, שזוהי מחלוקת עקרונית בין קידוש פסולים: לדעת הגמ' דין זה מחייב לנהוג בקרבן

כהנים על מסכת מידות שם הסביר טעם הדבר, שעולת העוף נעשית בראש המזבח, וגם אם נפסלה - לא תרד, כדעת ר' עקיבא והתנאים במשנתנו, ואילו החטאת נעשית בקרקע העזרה (וראה עוד להלן בעניינה כשנעשתה בראש המזבח).

5. במנחת ביכורים הגיה: "זורקו על גבי המזבח", כנראה מכח הסתירה לגמ'.

6. יתירה מזו: הגמ' מדגישה שיש לעשות את ההזאה והזריקה כדרכם דווקא, ולא בנגיעה למזבח או בשפיכה. מכח הנחה זו הגמ' מוכיחה שאויר המזבח כמזבח, שאם לא כן הרי הדם שפך באויר נחשב כירד מהמזבח, ולא יעלה שנית.

7. בחסדי דוד על התוספתא סובר שאין כאן מחלוקת מהותית, אלא התוספתא סוברת שעדיף לזרוק על האש כדי שלא יטעו להתיר את הבשר באכילה. עוד כתב, שאפשר שהתוספתא מדברת על הקדשים שדינם לתת את דמם למטה, וכשהדם הועלה לראש המזבח אי אפשר לזרוקם למטה כדינם, שכן אם ירד לרצפת העזרה נמצא שירדו, ורק באלו שדמם ניתן למעלה ניתן לזרוקם כהלכתם. ברם, בסוגיית הגמ' (שלא הוזכרה בחסדי דוד) מדובר במפורש על חטאת העוף ועל קרבנות שדמם נזרק, כלומר, הנעשים למטה (שהרי דם חטאת בהמה ניתן על ידי הצמדת אצבעו לקרו, כדלעיל נג, א, ולא בזריקה). על כרחו הגמ' סוברת שניתן לעמוד על המזבח ולזרוק את הדם למטה מחוט הסיקרא, כגון בעמידה על הסובב, או בהליכה על גבי

הכבשים הקטנים עד היסוד למטה (הדבר תלוי בהבנת צורת הכבשים, עיין מערכה קמט).

8. לשון רבנו תם: "דהא המשנה בכל עניינים אם עלה לא ירד קתני, בין חומרא בין קולא", כלומר, הקביעה שלא ירד יוצרת חומרא וקולא: חומרא - בבשר, שאסור להורידו, וקולא - בדם, שאין חובה לקנחו; ואין זה איסור לקנחו, כי אפילו דם כשר מותר לקנח (תמדת דניאל; ועיין חק נתן).

9. תוס' מוכיחים כדעתם מהגמ' (פח, א), שמניחה שלדעה שהדם לא ירד פירושו שזרק כהלכתו (ומכח הנחה זו מוכיחה לעניין אויר מזבח, עיין שם), ומניין לגמ' להניח כך? שמה כוונת דעה זו רק שהדם שכבר נזרק לא יתקנח, ואילו דם שעלה בכלי לא יזרק? על כרחו הכל מודים שלא יתקנח, והחידוש בדעה שלא ירד הוא שאף יזרק כהלכתו. ראייה זו אינה מוחלטת, שהרי גם לדברי תוס' יש לשאול: מניין יודעת הגמ' שהכל מודים שהדם לא יתקנח? לפיכך מסתבר שהגמ' הבינה בפשטות, שכשם שבשר שעלה "לא ירד" פירושו שיוקטר - כך גם בדם פירושו שיוזרק.

10. אם כן, נראה שהתוס' בזבחים (פד, ב ד"ה הגהה) אינם מסכימים לטעמם של התוס' במנחות, שכן כתבו שהסברה "שכן כשר בבמה" מועילה רק להכשיר בשר שעלה למזבח אבל אין ללמוד דם במקדש מדם בבמה.

(שהרי בשר המיועד לאכילה שעלה למזבח – ירד, כמבואר במשנה פה, ב). כך כותבים תוס' (פז, ב ד"ה כלי שרת), שהגמ' (פח, א) הדנה על "אם עלה לא ירד" בחטאת העוף פסולה הולכת בשיטת רבן גמליאל¹².

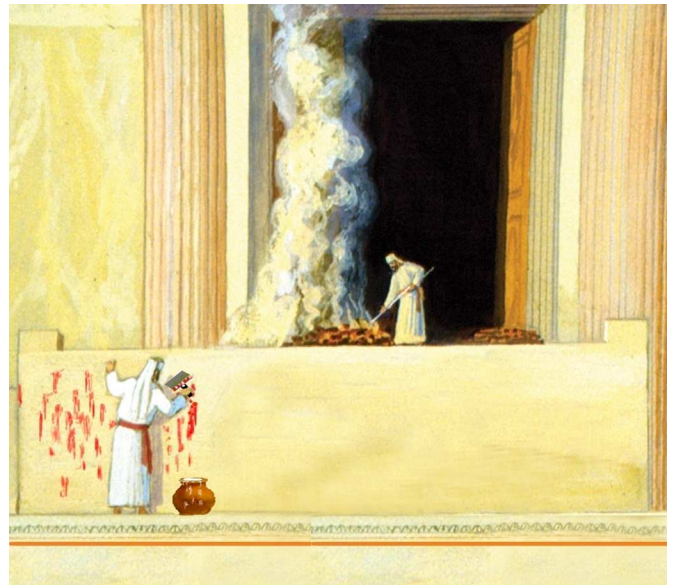
אולם מרש"י משתמע אחרת, שכן בסוגיה הנ"ל על חטאת העוף פסולה כתב (ד"ה חטאת העוף): "וקיימא לן בכל הפסולין אם עלו לא ירדו", ומשתמע שהדבר מוסכם, בניגוד ללשונו בדיבור הבא: "שאר פסולים – דמים של בהמה, לרבן גמליאל דאמר במתניתין הדם פסול שעלה לא ירד". כמו כן מצאנו במאירי (סנהדרין לד, ב): "כל הראוי לאישים ר"ל להקטרה על האש... אם עלה לא ירד... ואין בזה הפרש בין קרבן לקרבן, ר"ל בין חטאת לעולה או לשלמים, ולא בין קרבן עוף לקרבן בהמה, הן עולה הן חטאת, אבל הדם והנסכים שנפסלו ירדו". ותמוה: מה בין דם לבין חטאת העוף, שאין למזבח אלא דמה? בזבח תודה (לדף פח, א ד"ה הו"ל ירוד) עמד בדקדוק לשון רש"י, והסביר שקיימא לן (אולי מהיקש "זאת התורה") שבכל הקרבנות קיים דין "אם עלה לא ירד", ולכן בקרבן שאין למזבח אלא דמו – לא ירד. אפשר להוסיף, שמכיוון שאין למזבח אלא דמה הרי הוא חשוב כבשר לעניין זה. בדרך כלל עיקר 'אכילת' המזבח הוא הבשר, והוא "לחמו של מזבח", ואילו בחטאת העוף הדם הוא לחמו של מזבח¹³.

פסק הרמב"ם: נסכים - ירדו, דם - לא ירד

הרמב"ם (הל' פסולי המוקדשין ג, ג) פוסק כר' יהושע: "שכל הראוי לאישים אם עלה לראש המזבח לא ירד". עוד כתב (הל' יד שם), שהנסכים ירדו, אפילו הבאים בפני עצמם. גם בפירושו למשנתנו כתב הרמב"ם שהלכה כר' יהושע. מדוע פסק כמותו מבין כל שיטות התנאים? הדבר ברור ש"הלכה כסתם משנה" כנגד התנאים שהובאו בברייתא בלבד, אבל ההכרעה כר' יהושע לעומת רבן גמליאל במשנתנו דורשת הסבר¹⁴. בטעמה של הכרעה זו כתבו נושאי כלי הרמב"ם (הר"י קורקוס, כסף משנה ולחם משנה), שכך היא דעת רוב התנאים, שכן ר' יוסי הגלילי ור' עקיבא סוברים כר' יהושע (לגבי הנסכים הדבר מפורש בגמ', ואילו לגבי הדם הדבר שנוי במחלוקת, ראה לעיל בשם הליקוטי

זה יתכן להסביר את מחלוקת התנאים והאמוראים (כז, ב) בדין "לא יאספנו", והחילוקים שם בין אופנים שונים של דם שניתן שלא במקומו: ככל שהדם ניתן באופן שיותר מתאים לדינו – כך ראוי יותר שזריקתו תיחשב כהקרבה (ולא כפי שהוסבר במערכה סז, עמ' רכג).

לעניין השאלה האם מותר לקנח דם מן המזבח יש לציין למשנה במידות (פ"ג מ"ד): "רבי אומר: כל ערב שבת מלבנים אותו במפה מפני הדמים". הרע"ב פירש שכוונתו לקינוח הדם, ומכאן שאפילו דם שנזרק כהלכתו מותר לקנחו אחר שנעשתה מצותו. אולם בתפארת ישראל פירש שכוונתו לסיוד המזבח, ולדבריו אין מכאן ראיה¹¹.

קינוח דם המזבח במפה. במשנה במסכת מידות אומר רבי יהודה הנשיא, שמדי ערב שבת מלבנים את המזבח במפה. נחלקו המפרשים האם כוונתו לסיוד המזבח (זוהי דעה חולקת על תנא קמא שם, הסובר שסיידו את המזבח רק פעמיים בשנה), או שכוונתו לניקוי הדם בלבד. לפי ההסבר השני, מוכח מהמשנה שלאחר שנעשתה מצותו של הדם מותר להורידו מהמזבח.

חטאת העוף שעלתה

חטאת העוף "אין למזבח אלא דמה" (משנה סד, ב) ואין מקטירים ממנה דבר. ממילא, לדעת ר' יהושע שדם שעלה ירד – מסתבר שהמזבח אינו מקדש כלל את חטאת העוף

11. נראה שנחלקו בזה כבר הרמב"ם והראב"ד בהל' בית הבחירה א, טז, עיין שם בר"י קורקוס, שהראב"ד סובר כרע"ב והרמב"ם כתפא"י.

12. מכך נובעת מסקנה נוספת: המשניות בפרק שביעי (סו, ב) שאומרות שחטאת העוף שנפסלה מטמאת בבית הבליעה – אף הן הולכות בשיטת רבן גמליאל. זאת, על פי שיטת רש"י ותוס' שטומאת בית הבליעה נובעת מדין "אם עלה לא ירד", עיין מערכה קסז, וכן כתבו תוס' פח, א ד"ה חטאת העוף, עיין בעולת שלמה שם. אלא שבמערכה הנ"ל נתבאר שלדעת כמה אחרונים הרמב"ם אינו תולה את טומאת בית הבליעה בדין "אם עלה לא ירד", ועיין גם טהרת הקודש סו, ב, פח, א, ומקדש דוד סי' כח אות ד ד"ה ובמלק בלילה וסי' ד סק"א ד"ה ונראה לענ"ד לומר.

13. בדרכי יושר כתב טעם אחר: לדעת רש"י (פז, ב) כלי שרת מקדשין את הפסולים להיקרב לכתחילה, ואף את הדם, כשיטת הרמב"ם (ראה להלן). חטאת העוף נחשבת כעין כלי שרת המקדש את הדם, ולכן ר' יהושע מודה שדם חטאת העוף לא ירד.

סברה זו שהעוף נחשב ככלי שרת צריכה עיון (עיין להלן צב, ב ובמערכה רלו), ומפורש ברש"י שהעוף לא ירד משום שנמלק למעלה, ומכאן שאינו נחשב ככלי להתיר את העלאתו לכתחילה (בדרכי יושר נדחק בזה). כמו כן מדיוק דברי רש"י נראה שלא כדבריו, שכן ביאר את קושיית הגמ': "היכי שרי ליה מר להזות מדמה, הרי מגביה ומתיז כשאוחז בה ומזה והוה ליה ירוד". משתמע שעצם הגבהת העוף היא "ירוד", ולא רק תעופת הדם (ועיין להלן מערכה ריג הערה 11 על רש"י זה), ומכאן שהעוף אינו נחשב ככלי שרת.

14. במחלוקות שבין תנאים אלו לא נתפרש בדברי חז"ל כלל קבוע. יש מהראשונים שנקטו כרבן גמליאל (עיין אנציקלופדיה תלמודית ערך הלכה ציון 746), ואילו הרמב"ם הלך אחר המחמיר (פיה"מ שביעיית ט, ה): "הלכה כרבן גמליאל... מפני שהוא מחמיר", ועיין גם תרומות ח, ח). בנדון דידן הרמב"ם פסק לקולא להוריד את הנסכים (ראה לשון רבנו תם לעיל הערה 8), ולפיכך עלינו לחפש נימוק מיוחד לפסק זה.

בדמ¹⁹. אפשר שזוהי שיטת המאירי, שבדבריו בסנהדרין הנ"ל פסק כר' יהושע שדם שעלה ירד, ואילו בנדה (מ,ב) כתב שדם שלן לא ירד. אולם תוס' (נו,א ד"ה מניין ומנחות כ,ב ד"ה נפסל) אינם סוברים כך, וכתבו שלדעת ר' יהושע דם שלן ירד. ממילא, מכיוון שכמה סוגיות מוכיחות שדם שעלה לא ירד²⁰ – הרי זה מלמד שהלכה כרבן גמליאל לגמרי.

שיטה אחרת במפרשים מסבירה את דברי הרמב"ם על פי מה שכתב בהמשך הפרק (הל' יט): "וכלי שרת מקדשין דם הפסול ליקרב". כאן לא מדובר על קידוש הדם מחמת העלאתו למזבח, אלא משום שהוא בכלי שרת²¹, ובוזה מודה ר' יהושע שאף הדם מתקדש. קידוש המזבח נלמד מ"זאת תורת העולה" וכו', ושם נאמר "מוקדה" למעט את שאינו ראוי לאישים, אבל קידוש כלי שרת נלמד מ"כל הנוגע בהם יקדש" (שמות ל,בט), וכולל את כל הקדשים (מעיל שמואל וזבחי אפרים פז,א)²². דברי הרמב"ם שדם שלן לא ירד נאמרו רק על דם שעודנו בכלי שרת, כסתם דם (חסדי דוד ט,א). גם לשיטה זו, פסק הרמב"ם אינו עולה בקנה אחד עם שיטת תוספות (עין מערכה ריב)²³.

סיכום

נחלקו תנאים באיזה ממיני הקרבנות נאמר הדין "המזבח מקדש את הראוי לו": האם גם במנחות (רבן גמליאל ור' יהושע), או רק בקרבנות מן החי (ר' עקיבא), או מן הבהמה

הלכות¹⁵. אף הרמב"ן (ויקרא ו,ב) נקט בפשטות כדעת ר' יהושע.

לעומת זאת בדם פסק הרמב"ם (הל' ז): "אבל קדשים שלנו, בין שלן הדם או הבשר או האמורין, וזבח שיצא חוץ לעזרה או שנטמא... לא ירדו"¹⁶. מה פשרו ומקורו של החילוק בין דם לנסכים?

יש אומרים, שהרמב"ם פסק כך מכח המשנה הבאה: "אלו אם עלו לא ירדו: הלן והיוצא והטמא" וכו'. מדובר גם על דם שלן (כפירוש רש"י ד"ה הלן: "בין דם בין אימורים", וכן ברמב"ם בפירוש המשנה), כפי שעולה מהגמ' (פד,ב): "מפני מה אמרו: לן בדם כשר (כלומר, לא ירד)? שהרי לן כשר באימורין; לן באימורין כשר, שהרי לן כשר בבשר". פשטות הדברים, שלא רק קרבן שלן דמו לא ירד, אלא גם הדם עצמו שלן לא ירד¹⁷. ומכיוון שזוהי "מחלוקת ואחר כך סתם" – הלכה כמשנה הסתמית שגם דם שלן לא ירד. וטעם הדבר, שאמנם בעינין ראוי לאישים, אבל הריבוי "זאת תורת העולה" מוסיף עוד קרבנות שמסתבר לרבותם, כגון דם שלן (ליקוטי הלכות כאן)¹⁸.

יש אומרים כעין זה, שהמשנה הבאה איננה הכרעה במחלוקת כאן, אלא שיש ללמוד ממנה שגם ר' יהושע עצמו מודה בדם שלן, ויש קולא מיוחדת בפסול לינה לעומת פסולים אחרים שאירעו בדם. הטעם לקולא זו הוא הסברה הנ"ל: "שהרי לן כשר בבשר", כלומר, שבשר שלמים כשר לכתחילה גם למחרת, ולכן יש מקום להקל בפסול לינה גם

15. בכסף משנה מנה בין החולקים על רבן גמליאל גם את ר' שמעון, וכך מפורש ברמב"ם בפירוש המשנה. אלא שהדברים תמוהים, שכן אמנם במשנה ניתן להבין שלדעת ר'ש כל נסכים ירדו, אבל בגמ' מבואר שנסכים הבאים בפני עצמם לא ירדו לדעתו, ואם כן ביסודו של דבר דעתו כרבן גמליאל שגם מה שאינו ראוי לאישים מתקדש. וכך כתב הרע"ב במשנה, ויש גורסים כך אף ברש"י, שבדם ר"ש סובר כרבן גמליאל!

בקרן אורה תירץ, שהרמב"ם יסביר אחרת את טעם החילוק של ר"ש בין הבאים בפני עצמם לבין הבאים עם הזבח, שהבאים בפני עצמם ניתנים על גבי האישים, כדברי שמואל (להלן צא,ב) שהנודב יין מזלפו על גבי האישים, וזאת על פי שיטת ר' שמעון עצמו (שדבר שאינו מתכוון מותר, ואין בכך משום כיבוש אש המזבח; אך עיין במערכה רלג, שהרמב"ם עצמו לא פסק כן). נמצא שסברת ר"ש מתאימה לדברי ר' יהושע "כל הראוי לאישים". אבל העיר, שמדרשת ר"ש מ"עולה" נראה שדעתו כרבן גמליאל, וכן מוכח מההוה-אמינא בגמ' (פד,א) שר"ש יכשיר אפילו נסכי קרבן הבאים ביום אחר, כי הם דומים לנסכים הבאים בפני עצמם; והרי יש ביניהם הבדל מהותי לשיטת ר' יהושע, שאלו לספלים ואלו לאישים! עוד הקשה בליקוטי הלכות, שבמשנה ובברייתא (פד,א) נראה שר"ש סובר שדם שעלה לא ירד, ראה להלן על פשט המשנה פד,א "הלן", האם כוונתה שהדם עצמו לא ירד.

16. אין לפרש שכוונתו רק לבשר הזבח שדמו לן (כגון ששקעה התמה, שרק הדם נפסל בלינה ולא הבשר), אבל הדם עצמו ירד, שאם כן ראוי היה לרמב"ם לכתוב בפירוש שהדם ירד, כפי שכתב בנסכים (ליקוטי הלכות). יש להוסיף, שגם דקדוק לשון הרמב"ם נוטה שהדם לא ירד, שהרי נושא המשפט הוא "קדשים שלנו" ר"בין שלן" וכו' הוא פירוט לנושא, שהקדשים שעליהם מדובר הם דם או בשר, והם אלו שלא ירדו. ואם לא כן, היה לו לכתוב "שלן דמם".

17. בגמ' בנדה מ,ב מופיעה הברייתא שלהלן פד,א, והגרסה שם: "והלן... והנותר", ולגרסה זו ברור ש"לן" הוא הדם עצמו ואילו "נותר" הוא הבשר, כפי שפירשו תוס' שם (ד"ה הלן), וכן במאירי שם: "הלן אם עלה לא ירד ר"ל דם הלן, שאם בבשר – הרי זה בכלל הנותר, אלא שהדם לן והעלהו למחרת". עוד יש לציין לסוגיה להלן פז,ב, המדייקת מהמשנה "קבלו פסולין וזרקו את דמה", ותוס' שם (ד"ה כלי שרת) מפרשים זאת לעניין דין אם עלה לא ירד בדם עצמו (בניגוד לרש"י שם, ראה להלן מערכה ריב). מקור נוסף, שפירושו שנוי במחלוקת דומה, הוא הברייתא (פד,א)

בעניין דין אם עלה לא ירד בדמים הניתנים בפנים שנתנו בחוץ וכו': רש"י (כז,ב ד"ה תנינא) פירש בבא זאת לעניין אברי הקרבן שדמו ניתן שלא במקומו, ואילו השטמ"ק (פג,ב אות ז) פירשה על הדמים עצמם, עיין מערכה סט הערה 3.

18. מסתבר, לפי דרך זו, שהדם נחשב במידה מסוימת "ראוי לאישים", מפני שהוא חלק מהקרבן העולה לאישים, מה שאין כן הנסכים. מכל מקום הדבר תמוה: מניין לנו להמציא שיטה חדשה המחלקת בין דם לנסכים? ואם המשנה הבאה מכריעה כרבן גמליאל בדם – מסתבר שסוברת כמותו גם בנסכים!

19. כן כתבו הרש"ש בבא קמא עו,ב, ליקוטי הלכות כאן וליעל נו,א, וקדשי דוד פד,א. יש להבהיר יותר את החידוש בתירוץ זה: המשנה כאן עוסקת בשאלה איזה קרבנות המזבח מקדש, ואילו המשנה הבאה והגמ' שעליה עוסקת בשאלה איזה פסול המזבח מקדש. בפשטות, על מנת שקרבן יתקדש עליו למלא שני תנאים: להיות מן הקרבנות הראויים להתקדש, על פי השיטות השונות בסוגיה כאן, ושהיה פסול מן הפסולים הנחשבים "פסול בקודש", כמפורט במשנה הבאה. הסברה "מפני מה" וכו' מסבירה מדוע פסול לינה ראוי להחשב כפסול קל, באופן יחסי, שהמזבח יכול לקדשו, ובשלמא אם ר' יהושע היה דוחה את הדם מפני שפסולו חמור יותר – היה מקום להקל בפסול קל כגון לינה, אבל לכאורה לשיטת ר' יהושע שרק "מוקדה" מקדש – חסר בדם דבר בסיסי יותר, שהמזבח מקדש רק את הראוי לאש המזבח. על כך משיב בליקוטי הלכות כאמור, שהריבוי "זאת תורת העולה" מלמד להוסיף גם דבר שאינו ראוי לאש המזבח, מכח הבנין אב מלינת הבשר.

20. עיין הערה 17.

21. יש בדבריו חידוש, שכלי שרת מקדשים את הפסולים אפילו לעניין זה שיוקרבו לכתחילה, ועל כך עיין מערכה ריב.

22. נראה שרש"י חולק בזה, למרות שגם לדעתו כלי שרת מקדשין את הפסולים להיקרב לכתחילה, שכן כתב (פח,א ד"ה שאר פסולים) שהדין כיצד זורקים את דמם של הפסולים הוא אליבא דרבן גמליאל שדם שעלה לא ירד, ולא כתב שהכל מודים בזה מפני שהדם התקבל בכלי.

23. יש להקשות לשיטה זו מהתוספתא הנ"ל האומרת שרבן גמליאל הדם שעלה ישפך לאישים. מן הסתם מדובר בשעלה בכלי שרת, ובכל זאת אומרת התוספתא שר' יהושע ירד!

לדעה שדם לא ירד, שיטת התוספתא שישרף על גבי אש המערכה, ואילו לפי הגמרא יזרק כהלכתו. לדעה שירד, נחלקו ראשונים האם צריך לקנחו מהמזבח (רבנו תם) או לא (תוספות).

חטאת העוף, שרק דמה עולה למזבח, יש אומרים שדינה תלוי בדין הדם (תוספות), ויש שנראה מדבריהם שהכל מודים שאם עלתה לא תרד (רש"י ומאירי).

בלבד (ר' יוסי הגלילי). עוד נחלקו האם רק מה שראוי לאש לא ירד (ר' יהושע), או גם הדם והנסכים (רבן גמליאל).

הרמב"ם פסק כר' יהושע בנסכים, וכן שדם שעלה לא ירד, על כל פנים כשנפסל בלינה. יש אומרים שלדעתו המשנה הבאה מכריעה כך, או שאף ר' יהושע מודה בדם שלן (ליקוטי הלכות); ויש אומרים שפסק כך מכח קידוש הדם בכלי שרת (חסדי דוד). מתוספות נראה שחולקים על פסק זה, ואפשר שלדעתם הלכה כרבן גמליאל לגמרי.

מערכה ר. פסולי המוקדשין שאם עלו למזבח לא ירדו (זבחים פד, א)

במילים "זאת... היא... העולה" שלושה מיעוטים, הממעטים את שלושת המקרים שבהם נחלק. לעומת זאת במקרים שבהם הסכים לדברי ר"ש יש סברה מיוחדת שהמזבח יקבלם: "מפני מה אמרו לן בדם כשר? – שהרי לן כשר באימורין; לן כשר באימורין – שהרי לן כשר בבשר; יוצא – שהיוצא כשר בבמה⁴; טמא – הואיל והותר לעבודת ציבור... שקיבלו פסולין וזרקו את דמו – בהנך פסולי דחזו לעבודת ציבור⁵, כלומר, בטמא בלבד⁶.

מן המשנה והסוגיה משתמע, שר"ש נוקט בכלל "פסולו בקודש" כהגדרה קובעת ובלעדית לאלו שירדו ושלא ירדו, ואילו ר' יהודה נוקט כלל אחר לגמרי: רק פסולים שיש להם הכשר במקום אחר לא ירדו. להלן יתבאר, שהראשונים פירשו את שיטת התנאים כקרובות יותר זו לזו.

תוספות: גם רבי שמעון נזקק ל"הכשר במקום אחר"

תוס' (כאן ד"ה הגה"ה יוצא ולעיל סח, ב ד"ה אמר רב) מסבירים שגם ר"ש מתחשב בשיקול של ר' יהודה. הם מוכיחים זאת מהסוגיה בפרק שביעי (סח, ב), הדנה בטהרת עוף שנמלק מליקה פסולה, ומזכירה את השיקול של הכשר במקום אחר כנימוק לטהר (לגבי המולק בשמאל או בלילה), ולדעת תוס' סוגיה זו סוברת כר' שמעון⁷. לפיכך קובעים תוס', שבמקרה שהפסול התרחש כבר בתחילת ההקרבה, בשחיטה או במליקה, גם ר"ש נזקק ל"הכשר במקום אחר" כדי שלא ירדו, ומה שהכשיר בשחיטה לילה הוא משום שיש ללילה הכשר בהקטרת אברים ופדרים⁸.

נאמר בתורה: "זאת תורת העולה, היא העולה על מוקדה על המזבח..." (ויקרא ו, ב). מפסוק זה למדנו שהמזבח מקדש את הראוי לו, ואף את הקדשים הפסולים שהועלו עליו. המשנה הקודמת עסקה בשאלה אלו קרבנות נכללים בדין זה, ואילו המשנה כאן מבדילה בין סוגי פסול שונים, כאלו שאם עלו – לא ירדו, וכאלו שלמרות שעלו – ירדו, ומביאה מחלוקת תנאים בהיקף הדין שלא ירדו. יש לברר את טעמיה ופרטיה של מחלוקת זו ואת הכרעת ההלכה בה.

המשנה ומחלוקת התנאים

המשנה מונה את אלו שלא ירדו: "הלן¹, והיוצא², והטמא, ושנשחט חוץ לזמנו וחוץ למקומו³, ושקיבלו פסולין וזרקו את דמו". ואלו שירדו: "הרובע והנרבע והמוקצה והנעבד והאתנן והמחיר והכלאים והטרפה והיוצא דופן ובעלי מומין".

בשלושה מקרים נחלקו תנאים: "רבי יהודה אומר: שנשחט בלילה, ושנשפך דמה, ויצא דמה חוץ לקלעים, אם עלתה – תרד. רבי שמעון אומר: לא תרד... שר"ש אומר: כל שפסולו בקודש – הקודש מקבלו, לא היה פסולו בקודש – אין הקודש מקבלו".

הגמ' מבארת, שתנאים אלו נחלקו בדרשת הפסוק: "זאת תורת העולה, היא העולה": ר"ש לומד מ'זאת' מיעוט, ומ'תורת העולה' ריבוי, ולפיכך ריבה את שפסולו בקודש ומיעט את שאין פסולו בקודש. ר' יהודה, לעומתו, רואה

1. רש"י מפרש "בין דם בין אימורים", ואף ר' יהודה מודה בדין קרבן שדמו לן, וכדברי הגמ' בהסבר דעתו: "מפני מה אמרו לן בדם כשר? שהרי לן באימורין כשר", ואינו דומה לקרבן שנשפך דמו, שכן כאן הדם קיים לפנינו, אף שלא נזרק כהלכה, ואולי גם לא נזרק כלל (עיין בליקוטי הלכות). על היחס בין משנה זו לבין מחלוקת התנאים במשנה הקודמת האם דם שעלה ירד, ראה במערכה הקודמת.

2. לדעת ר' יהודה להלן מדובר כאן בבשר היוצא בלבד.

3. בפשטות אין כל חילוק בעניין זה בין הקרבנות השונים. אולם בגמ' במנחות ט, א נחלקו אמוראים בחטאת ששחטה חוץ למקומה האם תרד או לא, והראשונים התקשו בפירושה, כיצד היא מתיישבת עם המשנה כאן. יש שחילקו בין קדשי קדשים לבין קדשים קלים, או שגרסו "תודה", וחילקו בין תודה לבין שאר הקרבנות (עיין תוס' כאן ד"ה וחוץ למקומו ושם ד"ה והדר), ויש שהעמידוהו בבשר החטאת ולא באימוריה (יראים ס' ש, כ), ועל כך נרחיב ברצות ה' במסכת מנחות.

4. לפי שיקול זה היה ראוי שר' יהודה יסכים שגם דם שיוצא לא ירד, אבל בדם אין

להכשיר על סמך דוגמא שאינה אלא בבמה ולא במקדש (תוס' ד"ה הגהה).

5. נראה שזוהי ברייתא, וכפירוש רש"י נא, א ד"ה פשוט, ושמה המשפט בארמית בסיפא הוא השלמה של הגמ'.

6. לשון רש"י "כגון טמא", וכן בנא, א ד"ה בהנך פסולין: "כגון כהן טמא". אפשר ש'כגון' רומז גם לטבול יום ומחוסר כיפורים, או ש'כגון' אין מובנו שזוהי דוגמא לדברים נוספים, וכך מצינו ברש"י בכמה מקומות. הטמא המדובר הוא טמא מת, ולא טמא שטומאתו יוצאת מגופו, שאין טומאתו נדחית בציבור (מראה כהן פד, ב, וראה לעיל מערכה נב).

7. שהרי טהרת המליקה תלויה בדין "אם עלה לא ירד" (תוס' סח, א ד"ה ומלק, ועיין מערכה קסז), והמולק בלילה טהור רק לדעת ר"ש כאן שהשוחט בלילה לא ירד.

8. לצורך הקיצור נקטנו כאן ובהמשך במילה "הכשיר" לציון הדין שבדיעבד אם עלה לא ירד.